

3. Darkevych V. P. Proyzvedeniya zapadnoho khudozhestvennogo remesla v Vostochnoi Evrope (X–XV vv.) / V. P. Darkevych. – M.: Nauka, 1966. – 148 s.

4. Darkevych V. P. K ystoriy torhovykh svyazey Drevnei Rusy po arkhеологическомu danniam / V. P. Darkevych // Kratkiye soobshcheniya Ynstitutа arkheolohy AN SSSR. – 1974. – Vyp.138. – S.93–103.

5. Dyba Iu. R. Dzherela arkhitektury Halycha: kvadryfoliia z s. Poberezhzhia / Iu. R. Dyba // Arkhitekturnyi visnyk Kyivskoho Natsionalnogo un–tetu budivnytstva ta arkhitektury. – 2013. – Vyp.1. – S.13–24.

6. Kazanskyi M. M. Vooruzhenye y konskoe snariazhenye slavian V–VII vv. / M. M. Kazanskyi // Stratum plus. – SPb.; Kyshynev; Odessa; Bukharest, 2015. – №5. – S.43–95.

7. Kopytko A. D. Zovnishnoekonomichni zvyazky Halytskoi i Volynskoi zemel (kinets X – persha polovyna XIV st.): dysertatsiia kand. ist. nauk / A. D. Kopytko. – L., 2003. – 180 s.

8. Lesman Iu. M. Drevnerusskыe nakhodky poiasnoi harnytry hotlandskoho typu v style Urnas / Iu. M. Lesman // XV konf. po yzucheniyu ystoriy, ekonomyky, yazyka y lyteratury Skandynavskyykh stran y Fynliandy: Tez. dokl.: Ch. I. – M., 2004. – S.231–237.

9. Motsia A. P. Pohrebalyne pamiatnyky yuzhnorusskyykh zemel IX–XIII vv. / A. P. Motsia. – K.: Nauk. dumka, 1990. – 153 s.

10. Motsia O. P. Etnichniy sklad naselennia Pivdenorusskyykh zemel (za materialamy pokhovalnykh pam'iatok IX–XIII st.) / O. P. Motsia // Arkheolohiia. – K., 1992. – №1. – S.38–45.

11. Nazarenko A. V. Rus y Hermanya vo vtoroi polovyne X veka. Nachalo politycheskyykh vzaymodeistviy. Avtoref. ... k.y.n. – M., 1989. – 20 s.

12. Parchevskiy M. Skandynavskaia nakhodka yz kniazheskoho horoda Halycha / M. Parchevskiy // Stratum plus. – SPb.; Kyshynev; Odessa; Bukharest, 2011. – №5: Drevnosti antov. – S.175–182.

13. Pasternak Ia. Staryi Halych: Arkheolohichno–istorychni doslydy u 1850–1943 rr. – Ivano–Frankivsk, 1998 (Krakiv; Lviv, 1944). – 345 s.

14. Stepy Evrazyy v epokhu srednevekovia. – M., 1981. – 304 s.

15. Terskyi S. V. Halytsko–Volynska Derzhava ta Skhid (za arkheolohichnymy zbirkamy Lvivskoho istorychnoho muzeiu) / S. V. Terskyi // Naukovizapysky (Lvivskiy istorychny muzei). – Lviv, 2000. – Vyp. IX. – S.179–201.

16. Terskyi S. V. Arkheolohichni materialy z rozkopok Halycha u 2–ii pol. 19 – 1–ii pol. 20 st. u fondakh Lvivskyykh muzeiv: problema katalohizatsii / S. V. Terskyi // Naukovi zapysky (Lvivskiy istorychny muzei). – Lviv, 2008. – Vyp. XII. – S.8–21. 17. Toropov S. E. Sluchainye nakhodki skandynavskikh predmetov jepokhi vikinov v Pryylmene: iz kolleksyi Novhorodskoho muzeia / S. E. Toropov // Arkheolohycheskыe vesti. – Sankt–Peterburh, 2014. – Vyp.20. – S.225–252.

18. Chera S. V. K voprosu o vydeleniyu fynno–uhorskoho komponenta v kolleksii nakonechnykh strel s horodyshch Alchedar y Ekymautsy / S. V. Chera // Stratum plus. – SPb.; Kyshynev; Odessa; Bukharest, 2013. – №5. – S.197–202.

19. Shyrinskyi S. S. Uhorski rechi v kurhanakh Rusi X st. / S. S. Shyrinskyi // Slov'iano–ruski starozhytnosti. – K., 1969. – S.118–124.

20. Koperski A. Resultaty ratovniczykh prac wykopaliskowych na stanowisku Przemysl, ul. Krasinskiego w 1979 roku / A. Koperski // Studia i materialy muzealne. – Przemysl, 1987. – S.10–15.

21. Kunysz A. Przemysl we pradziejach i wczesnym sredniowieczu / A. Kunysz. – Przemysl, 1981. – 200 s.

22. Parczewski M. Początki kształtowania się polsko–ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. U źródeł rozpadu Słowiańszczyzny na odłamy wschodni i zachodni / M. Parczewski. – Kraków, 1991. – 192 s.

23. Pasternak J. Die ersten altungarischen Grabfunde nördlich der Karpaten / J. Pasternak // Archeologia Hungarica. – 1937. – Bd.21. – S.1–7.

Omelchuk B. A., PhD. in Historical Sciences, assistant at Chair of Tourism, Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv), sudar: lviv@gmail.com

Western vector of cultural and economic relationships of principal Halych

In the article the process of a western vector of cultural and economic relations of Halych as a capital city is analyzed. A medieval city Halych emerged and developed significantly due to the trade, the main trends of which were conditioned by a city geographical location and a political situation as well. Especially important function was a transit trade control during the formation of Halycia–Volyn territory.

Keywords: ancient Halych, archaeological collections, cultural and economic relations, Hungary, Scandinavia, German cities.

Oмельчук Б. А., кандидат исторических наук, ассистент кафедры туризма, Национальный университет «Львовская политехника» (Украина, Львов), sudar:lviv@gmail.com

Западный вектор культурно–экономических связей княжеского Галича

Анализируется процесс становления западного вектора культурно–экономических связей столичного города Галича. На фоне общественно–политической истории и географического расположения города анализируются этнические, торговые и культурные контакты. Подана характеристика важнейших археологических достопримечательностей этих контактов, большинство из которых еще принадлежит углубленo изучать.

Ключевые слова: Галич, археологические коллекции, торгово–экономические и культурные связи, Венгрия, Скандинавия, немецкие города.

* * *

УДК 94:352(477.63)«18»

Тлеуш В. М.,
аспірант історичного факультету,
Запорізький національний університет
(Україна, Запоріжжя),
vtleush@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГУБЕРНАТОРСЬКОЇ ВЛАДИ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Висвітлено особливості організації управління Катеринославської губернії в XIX – на початку XX ст. Доведено, що уряд Російської імперії поступово реформував губернські органи управління з метою уніфікації всіх сфер життя Катеринославської губернії для безболісного остаточного включення її до складу імперії. Саме тому в керівництві Катеринославської губернії в різні часи брали участь такі посадовці, як військовий губернатор, генерал–губернатор, губернатор, які мали здійснювати внутрішню політику Російської імперії в окрайному південноукраїнському регіоні.

Ключові слова: Катеринославська губернія, управління, генерал–губернатор, губернатор, уніфікація.

Російська імперія протягом двох століть перманентно проводила адміністративно–територіальні реформи для реалізації своєї політики на місцях та організації відносин між центром та периферією. Це дозволяло державі здійснювати внутрішню політику та вирішувати нагальні питання державного управління, особливо на окрайних територіях. Одну з головних ролей в адміністративно–територіальному устрої грали голови адміністративно–територіальних одиниць, тому до визначення керівних посад, кола обов'язків посадовців підходили особливо прискіпливо.

Вивченню інституту генерал–губернаторів, губернаторів та інших керівних посад в адміністративно–територіальних одиницях присвячено значна кількість наукових робіт. При цьому, початок дослідження цих питань припадає ще на середину та другу половину XIX ст. – період активних реформ державного управління Російської імперії, – коли діяльність губернаторів та органів влади адміністративно–територіальних одиниць опинилися у сфері зацікавлень здебільшого представників юриспруденції [40; 5; 27; 13; 10; 14; 8; 15; 9; 25; 26; 12]. Саме завдяки таким історико–юридичним працям поступово сформувалось уявлення про державний устрій Російської імперії.

У радянський час простежується деякий спад інтересу до історії діяльності державних інституцій Російської імперії, що вплинуло і на кількість досліджень з даного питання [11; 23; 22]. Однією з найвизначніших робіт радянського періоду є монографія М. Єрошкіна, у якій автор звернувся до історії функціонування вищих, центральних та місцевих органів влади Російської імперії [21]. М. Єрошкін влучно підмітив, що губернатори здійснювали свої функції через губернські канцелярії та разом вони поглинали всі функції держави в губернії, не залишаючи можливостей для розвитку інших ланок

місцевого державного апарату. З кінця у зв'язку з методологічними змінами в історичній науці дещо повертається інтерес до історії органів державного управління імперського періоду [6; 4].

Особливістю таких робіт є те, що вони спиралась здебільшого на нормативно-правові акти, які публікувалися в офіційних виданнях, на кшталт Повного зібрання законів Російської імперії, Звід законів Російської імперії тощо. Це, в свою чергу, вплинуло на характер подання аналітичного матеріалу – автори могли робити лише узагальнюючі висновки щодо діяльності місцевих органів управління. Навіть якщо дослідники розширювали джерельну базу архівними документами місцевих управлінських установ, то здебільшого вони стосувалися центрально-російських інституцій. Не приділяючи достатньої уваги діяльності губернських та інших місцевих установ периферійних територій імперії, що значно відрізнялися від інших, дослідники втратили можливість всебічно освітити історію діяльності місцевих органів влади Російської імперії.

У останні два десятиліття простежується збільшення робіт з історії управління окремими регіонами Російської імперії, зокрема й південноукраїнським. Так, В. С. Шандра в ряді робіт освітила особливості проведення адміністративно-територіальних реформ у Російській імперії, специфіку генерал-губернаторства як форми управління українськими губерніями у складі імперії, та докладно вивчила діяльність Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора М. С. Воронцова [42–44]. Адміністративно-територіальному устрою Південної України присвятили свої дослідження М. А. Панфьорова [30], І. В. Савченко [37]. Безпосередньо діяльності катеринославських губернаторів, але тільки на початку ХХ ст., присвячена робота О. Б. Шляхова [45]. Довідковий характер має видання «Діячі державної влади та самоврядування Дніпропетровської області» [20]. Проте досі в історіографії не вибудувалася чітка структура органів управління південноукраїнських губерній у складі Російської імперії та особливості генерал-губернаторської та губернаторської влади Катеринославської губернії.

Із ліквідацією 1802 р. Новоросійської губернії та створенням трьох прикордонних губерній на півдні України (Катеринославської, Миколаївської (згідно з указом від 15 травня 1803 р. перейменованої у Херсонську в зв'язку з перенесенням центру губернії з Миколаєва до Херсону [32, с. 603]) та Таврійської) знов постало питання про єдине керівництво, як це було за часів Г. О. Потьмкіна та П. О. Зубова в останній чверті ХVIII ст. Не дивлячись на певні недоліки такого управління (створення свого віце-королівства, певна невідповідність регіону), уряд розумів, що прикордонними губерніями, управління в яких ще не було уніфіковано, населення яких було різноманітне, як за наявністю станів, так і за національністю, треба керувати з єдиного центру. Роль такого єдиного центру мав виконувати військовий губернатор [31, с. 775]. Як зазначають дослідники В. В. Іваненко та М. Е. Кавун, була створена «триєдина система» управління, оскільки військовий губернатор мав контролювати одночасно три сусідні південноукраїнські губернії [24, с. 71]. Державна політика по відношенню до них була направлена на зміцнення державного впливу та посилення керованості територіями [36, с. 184].

Першим військовим губернатором після ліквідації Новоросійської губернії на початку 1803 р. був

призначений С. А. Беклешов [32, с. 482]. Наступниками були А. Розенберг (1804–1805), Е. де Ришельє (1805–1815), О. Ф. Ланжерон (1815–1822) [37, с. 95]. Цікаво, що військового губернатора С. А. Беклешова називали миколаївським, О. Ф. Ланжерона – херсонським, хоча, як було сказано вище, їх компетенція розповсюджувалась на три губернії. Напевно це було пов'язано з місцем перебування військового губернатора.

Військовий губернатор призначався з військових чинів, користувався правами начальника дивізії і у військових питаннях підпорядковувався військовому міністру. Хоча посада й мала назву «військовий губернатор», проте він завідував саме цивільними справами по південноукраїнських губерніях [28, с. 209]. У цивільних питаннях військовий губернатор підпорядковувався Міністерству внутрішніх справ [36, с. 185]. Військовий губернатор як начальник губернії був посередньою ланкою між урядом та місцевими адміністративними установами [35, с. 67]. Військовому губернатору підпорядковувались цивільні губернатори кожної з трьох губерній. Особливістю військових губернаторів було те, що їм підпорядковувались не тільки місцева адміністрація та поліція, а й військові частини місцевих військ та взагалі усі військові установи [21, с. 165; 31, с. 619; 32, с. 542].

У своїй діяльності військовому губернатору допомагала канцелярія. Штат канцелярії складався з правителя, двох секретарів, двох перекладачів та канцелярських службовців. Чиновники канцелярії мали займатися справами адміністративного, господарського, військового, поліцейського, судового управління. Цікаво, що прикордонне положення регіону обумовило створення при військовому губернаторі спеціальних чиновників, які займалися прикордонними справами [37, с. 96].

Уряд Російської імперії законодавчо не оформив положення про військових губернаторів. За традицією, що склалася протягом ХVIII ст., військові губернатори формально мали те саме коло обов'язків, що і генерал-губернатори [37, с. 91]. До основних завдань військового губернатора відносились проведення оглядів губернії з метою контролю, прикордонні справи, як-то забезпечення непроникнення епідемій через кордон, недопущення втеч жителів Російської імперії тощо. Особлива увага приділялась торгівлі та всьлякій підтримці її розвитку. Уряд бачив невикористаний торгівельний потенціал на півдні, тому неодноразово наголошувалося про це військовому губернатору. Окрім того, військовий губернатор мав забезпечити роботу установ новостворених губерній. Так, на нього покладалось завдання будівництва нових будівель керівного складу губернського чиновництва, основних адміністративних та судових установ [32, с. 482; 17]. Окрім забезпечення матеріальної сторони справи, військовий губернатор мав відкоригувати штат нових місцевих органів влади та взагалі підготувати усе, щоб нові установи якнайшвидше відкрилися та одразу запрацювали без усяляких затримок [1, с. 258]. Тож можемо назвати військового губернатора, особливо на початку ХІХ ст., перехідною посадою, яка мала підготувати та організувати роботу інших установ у регіоні.

У зв'язку зі стабілізацією роботи місцевих органів влади на теренах Південної України, а також з необхідністю збільшення контролю за розвитком торгівлі у азовським та чорноморських портах, на чому особливо наголошував уряд, посада військового губернатора була

скасована, а на його місці мав постати генерал–губернатор [33, с. 191–192]. Причиною утворення в 1822 р. генерал–губернаторства вбачаємо бажання пришвидшити темпи інтеграційних перетворень у південноукраїнському регіоні до складу Російської імперії. Також причинами створення генерал–губернаторства на теренах Південної України вважаємо розширення сфери контролю держави на місцях для подальшого освоєння природних ресурсів регіону, русифікації, входження до правового поля Російської імперії, створення ґрунту для подальшої територіальної експансії. Втім, не дивлячись на існування генерал–губернаторства, в «Своде законов Российской империи» зазначалось, що управління у Катеринославській губернії здійснювалось на загальних засадах [38, с. 1].

Цікавим є той факт, що для генерал–губернаторства, яке об'єднало три південноукраїнські губернії – Катеринославську, Херсонську та Таврійську, було обрано особливу назву – Новоросійське (з 1828 р. – Новоросійське та Бессарабське [43, с. 70]). На теренах сучасного українського півдня знов постала Новоросія. У XVIII ст. Новоросійська губернія врізних територіальних межах існувала в 1764–1775, 1775–1783, 1796–1802 рр. Г. Ф. Турченко вважає, що ця назва закріпилась за півднем України умисно. Це було зроблено у межах проведення політики, направленої на інтеграцію регіону до корінної російської території, перетворення його в частину етнічної Росії [41, с. 77]. Основна мета русифікаторської політики – сформувані російську ідентичність на теренах багатоетнічного півдня [43, с. 67]. Вочевидь було вирішено, що використання назви «Новоросія» дозволить якнайшкору досягти успіху в цьому напрямку.

Обов'язки генерал–губернаторів були такими ж, як і військових губернаторів. Нових законодавчих актів, які б регулювали діяльність генерал–губернаторів, не виходило, тому обсяг владних повноважень, на думку В. С. Шандри, залежав від успіхів на шляху до централізації та уніфікації регіонів [42, с. 158]. Втім, імперська влада бажала бачити на посту генерал–губернатора чиновників, які б змогли здійснити інтенсивніше освоєння південноукраїнського регіону.

Генерал–губернаторами призначалися урядовці, адміністративні здібності яких дозволяли успішно реалізувати російську державну політику в регіоні [7, с. 23]. Першим Новоросійським генерал–губернатором став А. Ланжерон, який до цього був військовим губернатором [33, с. 191–192]. Після нього менше року протягом 1822–1823 рр. перебував І. Інзов. А з 1823 і аж до 1854 р. пост генерал–губернатора займав М. Воронцов. Втім, останні декілька років, а саме протягом 1851–1854 рр., з'являється посада виконуючого обов'язки («исправитель дел») Новоросійського і Бессарабського генерал–губернатора. Це можна пояснити двома обставинами. По–перше, М. С. Воронцов як призначений кавказький намісник (1844–1854 рр.) напевне більше часу став проводити на Кавказі, а по–друге, судячи з того, що він сам просив імператора 1853 р. звільнити з державних посад, а 1856 р. помер, стан його здоров'я був незадовільний. Тому необхідна була людина, яка б допомагала виконувати генерал–губернаторські обов'язки. Після М. С. Воронцова 1854 р. вакансію тимчасово зайняв М. М. Анненков [16, с. 29], а 1855 р. – О. Г. Строганов, про що йдеться вже в адрес–календарі [2, с. 155]. Останнім новоросійським генерал–губернатором став П. Є. Коцебу (1862–1874 рр.).

Не дивлячись на те, що в Російській імперії генерал–губернаторська форма влади була ліквідована 1837 р., виключаючи окраїнні та столичні регіони, Новоросійське і Бессарабське генерал–губернаторство проіснувало аж до 1874 р. Саме до цього часу, на думку урядовців, уже були виконані завдання із приведення управління у південноукраїнських губерніях до загальноросійського зразка і Катеринославська, Херсонська та Таврійська губернії могли бути прирівняні до внутрішніх російських адміністративних одиниць. Із цього часу губернська адміністрація перейшла до центрального підпорядкування. А усі роки існування генерал–губернаторства уряд намагався зробити усе можливе для уніфікації стратегічно важливого українного регіону. На думку В. С. Шандри, скасування генерал–губернаторського устрою на півдні свідчило про зменшення дистанції між центром і периферією, переборення етноцентризму колишніх державних традицій, неможливість появи регіонального сепаратизму через досягнення лояльності етнічної еліти. Це свідчило про успішне формування унітарної, централізованої імперії [42, с. 157]. Капіталістичний розвиток, втягування південноукраїнського регіону в торгівельно–економічні стосунки з Росією зближало, нівелювалися відмінності і відпадала необхідність у особливому управлінні. Тому Новоросійське генерал–губернаторство зникло з карти Російської імперії. На відміну від інших окраїнних територій, степова Україна стала вже частиною Російської імперії.

Як вже було зазначено вище, військовому губернатору, а потім генерал–губернатору, підпорядковувались цивільні губернатори губерній. У першій половині XIX ст. діяльність губернаторів регламентувалась положеннями «Учреждений о губерниях» 1775 р., проте дія «Наставлений губернаторам» 1764 р. також не була відмінена. Лише 1837 р. вийшов новий «Общий наказ гражданским губернаторам», який, особливо не змінюючи положення та принципи «Учреждений о губерниях», дещо розширив обов'язки губернатора. У документі губернатор визначався «блжостителем неприкосновенности верховных прав самодержавия, польз государства и повсеместного точного исполнения законов, уставов, высочайших повелений, указов Правительствующего Сената и предписаний начальства» [34, с. 361].

Необхідно зазначити, що, якщо генерал–губернатор був вищим представником влади на місці, то губернатор був фактично виконавцем волі імператора та генерал–губернатора. Не даремно відомий дослідник XIX – початку XX ст. І. Блінов вважав губернатора лише першим чиновником в губернії, хоча по закону мав бути її власником [9, с. 170], як зазначено в наказі цивільним губернаторам. Це було пов'язано з тим, що губернатор знаходився у фактичному підпорядкуванні міністра внутрішніх справ. Губернатор перетворився лише на виконавця та оберіг імперських законів [4, с. 8]. Ще більше компетенція губернатора звужилась після проведення ліберальних реформ Олександра II. У ведення губернаторів не потрапив ряд установ, створених у 60–70–х роках XIX ст., на кшталт контрольних палат, губернських акцизних управлінь тощо [21, с. 209]. Але при цьому за губернатором залишалася основна влада в губернії. Губернатор був керівником місцевої адміністрації і виконував різні обов'язки з управління губернією, поліцією, нагляду за судами, в'язницями, становими

органами, завідував багатьма господарськими справами. З огляду на необхідність якнайшвидше інкорпорувати землі Південної України у склад Російської імперії, основним завданням цих посадовців були організація російської системи управління в регіоні та формування структури державних органів, аналогічної до загальноросійської. Губернатори мали займатися облаштуванням присутніх місць у губернському та повітових центрах. Вони дбали про формування чиновницького апарату новостворених органів влади та державних установ, організацію його роботи [7, с. 24].

Основні функції губернатора визначалися в «Общем наказе гражданским губернаторам» 1837 р., відповідно до положень якого губернатори «обязаны вследствие данной им власти охранять повсюду общественное спокойствие, безопасность всех и каждого и соблюдение установленных правил порядка и благочиния. Им поручено и принятие мер для сохранения народного здоровья, обеспечения продовольствия в губернии, доставление страждущим и беспомощным надлежащего призрения и высший надзор за скорым отправлением правосудия» [34, с. 361]. Губернські повноваження, про які йдеться у наказі 1837 р., розділені на 14 великих розділів: загальні обов'язки по губернії; по справах загального управління; «по охране законных прав, общественного благоустройства и благочиния»; по справах продовольства та господарства; по справах про повинності; «по охранению народного здравия»; «по опекам и общественному призрению»; по справах казенного управління; по судовим справам; по відношенню до воєнного відомства; по справах щодо прийому та задачі справ по губернії; по огляду губернії; по звітуванню та відповідальності; по взаємовідносинах з іншими органами та установами. Ці розділи якраз і відображали основне коло обов'язків цивільних губернаторів. Кожного року за результатами своєї діяльності губернатори мали надсилати свої звіти до імперського центру [29].

В останній третині XIX ст. простежується посилення влади губернатора у зв'язку з активним розгортанням революційного руху. У 80-х роках губернатор навіть отримав право впливати на суд. Губернатор став засідати у ще більшій кількості губернських «совещательных» установ, ніж у попередні десятиліття. Такі установи доповнювали діяльність губернського правління.

Функції губернатора залишились тими самими ж. Але у зв'язку із розвитком революційного руху, особливо починаючи з початку XX ст., чи не основним завданням губернатора стала боротьба з революціонерами. Революція 1905–1907 рр. кардинально змінила положення губернаторів, додавши до їх обов'язків ще додаткові.

Як свідчать матеріали 11 фонду Держархіву Дніпропетровської області «Канцелярія Катеринославського губернатора», місцева влада займалася розшуком та арештом учасників революційного руху, вживала заходи проти розповсюдження нелегальної літератури, страйків робітників підприємств гірничо-рудної промисловості в Бахмутському, Слов'яносербському та інших повітах, революційних виступів студентів Катеринославського вищого гірничого училища, загального політичного страйку робочих в Катеринославі, що пройшов у серпні 1903 р., мітингів робітників Катеринославських залізничних майстерень, шахт Верхньодніпровського, Маріупольського, Олександрівського, Бахмутського, Слов'яносербського

повітів, фабрик та заводів губернії, виступів селян Новомосковського, Бахмутського та Олександрівського повітів. Губернатор, окрім того, разом зі своєю адміністрацією вирішував питання про виступи селян Катеринославщини проти проведення століпінської аграрної реформи. Важливим аспектом діяльності губернаторів був нагляд за діяльністю Юзівської, Луганської організацій РСДРП, розповсюдженням нелегальних соціал-демократичних прокламацій, безпосередньо за членами партії [19, с. 20].

Також важливим завданням для губернаторів була організація виборів до Державної Думи, яка проходила в нелегкі часи революційних подій. По-перше, ще з грудня 1905 р. на території губернії було оголошено військовий стан. По-друге, в'язниці були повні арештованими. По-третє, до губернатора весь час надходили рапорти від поліцейських чиновників із міст та повітів губернії про революційні сходки, страйки та заворушення. По-четверте, спостерігались численні порушення та зловживання під час виборів. 1 листопада 1907 р. була створена спеціальна комісія в Катеринославі, яка здійснювала нагляд за складанням списків виборців та достовірності про осіб, що були внесені до списків [18]. Не дивлячись на такі умови, на Катеринославщині вибори все ж були успішно проведені завдяки діяльності губернатора, посаду якого на той час займав С. В. Александровський [45, с. 19].

Втім, треба відзначити, що революційні події негативно вплинула на якість роботи катеринославських губернаторів, оскільки відзначається постійна зміна керівників губернії. Звичайно, це не сприяло гармонійній діяльності урядових структур регіону, функціонуванню основних ланок адміністративного апарату [45, с. 28]. Та були й такі губернатори, які ліберальніше ставилися до революційного та національного руху. Так, губернатор В. В. Якунін давав дозвіл на відкриття філій «Просвіти» у селах Катеринославської губернії, у результаті чого в 1912 р. відділення катеринославської «Просвіти» було відкрито в селі Перещепине, а 21 січня 1913 р. – діївська та гупалівська філії «Просвіти» [45, с. 27]. Втім, це було скоріше винятком, оскільки губернаторами призначали переважно російських військових, дворян, прихильників монархічного ладу, консерваторів, які більше за все бажали, щоб Російська імперія проіснувала якнайдовше. Такі адміністратори розглядали політичну стабільність у державі як запоруку успішності своєї адміністративної діяльності та подальшої управлінської кар'єри. Тому більшість губернаторів, у тому числі катеринославських, так ретиво боролися з революційним рухом.

Багато катеринославських губернаторів не обмежувались канцелярсько-паперовою роботою. Про це свідчить, наприклад, постійні об'їзди, які здійснював О. М. Клінгенберг, «ревізуючи місцеві селянські установи і роз'яснюючи селянам зміст опублікованих останнім часом розпоряджень уряду» [45, с. 20]. Губернатор О. М. Клінгенберг також відзначився поліпшенням поліцейської справи в Катеринославській губернії. Так, він одним із перших у Російській імперії запропонував використовувати службових собак для цілей карного розшуку [39, с. 21]. Це дозволило зробити ефективнішою боротьбу із злочинністю в регіоні, в тому числі з крадіжками вибухівки на рудниках та копальнях губернії, які поширилися в той час [45, с. 21].

Таким чином, протягом усього XIX ст. відбувається поступове реформування управління південноукраїнськими губерніями Російської імперії. Простежується еволюція керівних посад Катеринославської губернії – військовий губернатор, генерал-губернатор, губернатор. Це свідчить про поступове включення Катеринославської губернії до тіла Російської імперії та остаточну уніфікацію губернського управління в окраїнному регіоні.

Список використаних джерел

1. Адміністративний устрій Південної України (середина XVIII – перша половина XIX століття) / Упорядники А. Бойко, В. Козирев, В. Мільчев та ін.; передмова І. В. Савченко. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. – 528+XLI с. – (Серія «Джерела з історії Південної України»; т.1).
2. Адрес–календарь. Общая роспись всех чиновных особ в государстве, 1855. – Санкт–Петербург: в Типографии Императорской Академии Наук. – Ч.2. – 202 с.
3. Адрес–календарь. Общая роспись всех чиновных особ в государстве, 1863. – Санкт–Петербург: в Типографии Императорской Академии Наук. – Ч.2. – 202 с.
4. Алексеев С. А. Управление губерниями по «Наказу губернаторам» 1837 г. / С. А. Алексеев, Ц. Ц. Михеева // Вестник РУДН. Юридические науки. – 2008. – №2. – С.5–11.
5. Андреевский И. О наместниках, воеводах и губернаторах / И. Андреевский. – СПб, 1864. – 156 с.
6. Архипова Т. Г. История государственной службы в России XVIII–XX века: учеб. пособие / Т. Г. Архипова, М. Ф. Румянцева, А. С. Сенин. – М.: «Современник», 1999. – 230 с.
7. Бармак М. В. Формування владних інституцій Російської імперії на правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.): автореф. дис. ... доктора іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Микола Валентинович Бармак. – Львів, 2008. – 40 с.
8. Безобразов В. П. Государство и общество. Управление, самоуправление и судебная власть / В. П. Безобразов. – СПб.: Типография В. Безобразова и Ко, 1882. – 760 с.
9. Блинов И. Губернаторы: Историко–юридический очерк / И. Блинов. – СПб.: Типо–лит. К. Л. Пентковского, 1905. – 366 с.
10. Головачев А. А. Десять лет реформ / А. А. Головачев. – СПб., 1872. – 402 с.
11. Государственные учреждения России XVIII века (законодательные материалы): [справочное пособие] / Сост. А. В. Чернов. – М., 1960. – 563 с.
12. Готье Ю. В. История областного управления в России от Петра I до Екатерины II: [у 2 т.] / Ю. В. Готье. – Т.1.: Реформа 1727 года. Областное деление и областные учреждения 1727–1775 гг. – М., 1913. – 472 с.
13. Градовский А. Д. История местного управления в России / А. Д. Градовский. – СПб.: Печатня В. Головина, 1868. – 529 с.
14. Градовский А. Д. Начала русского государственного права / А. Д. Градовский. – Т.1: О государственном устройстве. – СПб., 1875. – 436 с.
15. Градовский А. Д. Системы местного самоуправления на Западе Европы и в России / А. Д. Градовский // Собр. соч. – Т. IX. – СПб., 1904.
16. Губернии Российской империи. История и руководители. 1708–1917 / Под общ. ред. Б. В. Грызлова. – Москва: Объединенная редакция МВД России, 2003. – 480 с.
17. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф.1. – Оп.221. – Спр.1.
18. Там само. – Ф.159. – Оп.1. – Спр.1–6.
19. Державний архів Дніпропетровської області: Путівник. У 2–х томах / Упорядники А. О. Івлева, К. В. Левчук, О. С. Легостаєва та ін. – Т.1. – Дніпропетровськ: «Герда», 2009. – 485 с.
20. Діячі державної влади та самоврядування Дніпропетровської області: історичні нариси: у 2–х томах / Під ред. С. І. Світленко. – Т.1. – Дніпропетровськ: АРТ–ПРЕС, 2009. – 448 с.
21. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России / Н. П. Ерошкин. – М., 1997. – 357 с.
22. Зайончковский П. А. Губернская администрация накануне Крымской войны / П. А. Зайончковский // Вопросы истории. – 9 сентября 1975. – С.33–45.
23. Зайончковский П. А. Российское самодержавие в конце XIX столетия / П. А. Зайончковский. – М., 1970. – 444 с.
24. Іваненко В. В. Від буферного до внутрішнього регіону: еволюція ролі Степової України в управлінській політиці Російської імперії XVIII – першої половини XIX ст. / В. В. Іваненко, М. Е. Кавун // Чорноморський літопис. – 2010. – Вип.10. – С.68–72.
25. Коркунов Н. М. Русское государственное право / Н. М. Коркунов. – СПб., 1909. – Т.2. – 630 с.
26. Лазаревский Н. И. Лекции по государственному праву / Н. И. Лазаревский. – Т.1. – СПб., 1908. – 519 с.
27. Лохвицкий А. В. Губерния ее земские и правительственные учреждения / А. В. Лохвицкий. – СПб., 1864. – 228 с.
28. Месяцеслов с росписью чиновных особ, или общий штат Российской империи, на лето от Рождества Христова 1811. – В Санкт–Петербурге, при императорской Академии наук. – 512 с.
29. Обзор Екатеринославской губернии за 1881 год. Приложение ко Всеподданейшему отчету Екатеринославского губернского правления, 1882. – 261 с.
30. Панфорова М. А. Адміністративно–територіальний устрій Південно–Східної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. / М. А. Панфорова // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: РА «Тандем–У», 1999. – Вип. VII. – С.119–127.
31. Полное собрание законов Российской империи (Собрание первое). – СПб., 1830. – Т.26. – 873 с.
32. Полное собрание законов Российской империи (Собрание первое). – СПб., 1830. – Т.27. – 1120 с.
33. Полное собрание законов Российской империи (Собрание первое). – СПб., 1830. – Т.38. – 1352 с.
34. Полное собрание законов Российской империи (Собрание второе). – СПб., 1830. – Т.12. – Ч.1. – 822 с.
35. Романцов О. Функціонування інституту військових губернаторів у Кам'янці–Подільському (1796–1825 рр.) / О. Романцов // Схід. – 2009. – №4 (95). – С.66–69.
36. Росенко М. Історичний досвід здійснення державної політики та взаємодії інститутів державної влади у процесі управління територіями, що мали важливе значення для обороноздатності держави / М. Росенко // Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. – 2009. – №1. – С.184–191.
37. Савченко І. В. Адміністративно–територіальний устрій Південної України (1775–1822 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ірина Володимирівна Савченко. – Запоріжжя, 2004. – 202 с.
38. Свод законов Российской империи, повелением государя императора Николая Павловича составленный. – Санкт–Петербург, 1857. – Т.2. – Ч.1. – 1263 с.
39. Сичинский Е. П. Уголовный сыск России в X – начале XX вв.: учеб. пособ. / Е. П. Сичинский. – Челябинск, 2002. – 119 с.
40. Славатинский А. Исторический очерк губернского управления от Петра В. до учреждения о губерниях в 1775 году / А. Славатинский. – Киев, 1859. – 155 с.
41. Турченко Г. Ф. Історичний вибір: Південна Україна чи Новоросія / Г. Ф. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – Вип. XXIX. – С.77–87.
42. Шандра В. С. Генерал–губернаторства як форма управління українськими губерніями у складі Російської імперії / В. С. Шандра // Регіональна історія. Збірник наукових статей. – 2007. – Вип.1. – С.155–166.
43. Шандра В. С. Новоросійський і Бессарабський генерал–губернатор М. С. Воронцов (1823–1854) / В. С. Шандра // Український історичний журнал. 2002. – №1. – С.67–79.
44. Шандра В. С. Про призначення адміністративно–територіальних реформ у Російській імперії / В. С. Шандра // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – №12. – С.20–24.
45. Шляхов О. Б. На чолі краю: губернатори Катеринославщини початку XX ст. / О. Б. Шляхов, В. І. Лазебник // Проблеми політичної історії України. – 2011. – Вип.6. – С.17–31.

References

1. Administratyvnyj ustroj Pivdennoi' Ukraïny (seredyňa XVIII – persha polovyna XIX stolittja) / Uporjadnyky A. Bojko, V. Kozyrjev, V. Mil'čev ta in.; peredmovia I. V. Savchenko. – Zaporizhzhja: RA «Tandem–U», 2005. – 528+XLI s. – (Serija «Dzherela z istorii' Pivdennoi' Ukraïny»; t.1).
2. Adres–kalendar'. Obshhaja rospis' vseh chinovnyh osob v gosudarstve, 1855. – Sankt–Peterburg: v Tipografii Imperatorskoj Akademii Nauk. – Ch.2. – 202 s.

3. Adres-kalendar'. Obshhaja rospis' vseh chinovnyh osob v gosudarstve, 1863. – Sankt-Peterburg: v Tipografii Imperatorskoj Akademii Nauk. – Ch.2. – 202 s.
4. Alekseev S. A. Upravlenie gubernijami po «Nakazu gubernatoram» 1837 g. / S. A. Alekseev, C. C. Miheeva // Vestnik RUDN. Juridicheskie nauki. – 2008. – №2. – S.5–11.
5. Andreevskij I. O namestnikah, voevodah i gubernatorah / I. Andreevskij. – SPb, 1864. – 156 s.
6. Arhipova T. G. Istorija gosudarstvennoj sluzhby v Rossii XVIII–XX veka: ucheb. posobie / T. G. Arhipova, M. F. Rumjanceva, A. S. Senin. – M.: «Sovremennik», 1999. – 230 s.
7. Barmak M. V. Formuvannja vladnyh instytutij Rosijs'koi imperii' na pravoberezhnij Ukraini'ni (kinec' XVIII – persha polovyna XIX st.): avtoref. dys. ... doktora ist. nauk: spec. 07.00.01 «Istorija Ukrainy» / Mykola Valentynovych Barmak. – L'viv, 2008. – 40 s.
8. Bezobrazov V. P. Gosudarstvo i obshhestvo. Upravlenie, samoupravlenie i sudebnaja vlast' / V. P. Bezobrazov. – SPb.: Tipografija V. Bezobrazova i Ko, 1882. – 760 s.
9. Blinov I. Gubernatory: Istoriko-juridicheskij ocherk / I. Blinov. – SPb.: Tipo-lit. K. L. Pentkovskogo, 1905. – 366 s.
10. Golovachev A. A. Desjat' let reform / A. A. Golovachev. – SPb., 1872. – 402 s.
11. Gosudarstvennye uchrezhdenija Rossii XVIII veka (zakonodatel'nye materialy): [spravochnoe posobie] / Sost. A. V. Chernov. – M., 1960. – 563 s.
12. Got'e Ju. V. Istorija oblastnogo upravlenija v Rossii ot Petra I do Ekateriny II: [u 2 t.] / Ju. V. Got'e. – T.1.: Reforma 1727 goda. Oblastnoe delenie i oblastnye uchrezhdenija 1727–1775 gg. – M., 1913. – 472 s.
13. Gradovskij A. D. Istorija mestnogo upravlenija v Rossii / A. D. Gradovskij. – SPb.: Pechatnja V. Golovina, 1868. – 529 s.
14. Gradovskij A. D. Nachala russkago gosudarstvennago prava / A. D. Gradovskij. – T.1: O gosudarstvennom ustrojstve. – SPb., 1875. – 436 s.
15. Gradovskij A. D. Sistemy mestnogo samoupravlenija na Zapade Evropy i v Rossii / A. D. Gradovskij // Sobr. soch. – T. IX. – SPb., 1904.
16. Gubernii Rossijskoj imperii. Istorija i rukovoditeli. 1708–1917 / Pod obshh. red. B. V. Gryzlova. – Moskva: Ob'edinennaja redakcija MVD Rossii, 2003. – 480 s.
17. Derzhavnyj arhiv Dnipropetrovs'koi oblasti. – F.1. – Op.221. – Spr.1.
18. Tam samo. – F.159. – Op.1. – Spr.1–6.
19. Derzhavnyj arhiv Dnipropetrovs'koi oblasti: Putivnyk. U 2-h tomah / Uporjadnyky A. O. Ivlyjeva, K. V. Levchuk, O. Je. Legostajeva ta in. – T.1. – Dnipropetrovs'k: «Gerda», 2009. – 485 s.
20. Dijachi derzhavnoi vldy ta samovrjaduvannja Dnipropetrovs'koi oblasti: istorichni narisy: u 2-h tomah / Pid red. S. I. Svitlenko. – T.1. – Dnipropetrovs'k: ART-PRES, 2009. – 448 s.
21. Eroshkin N. P. Istorija gosudarstvennyh uchrezhdenij dorevoljucionnoj Rossii / N. P. Eroshkin. – M., 1997. – 357 s.
22. Zajonchkovskij P. A. Gubernskaja administracija nakanune Krymskoj vojny / P. A. Zajonchkovskij // Voprosy istorii. – 9 sentjabrja 1975. – S.33–45.
23. Zajonchkovskij P. A. Rossijskoe samodержavie v konce XIX stoljtitja / P. A. Zajonchkovskij. – M., 1970. – 444 s.
24. Ivanenko V. V. Vid bufernogo do vnutrishn'ogo regionu: evoljucija roli Stepovoi' Ukrainy v upravlins'kij polityci Rosijs'koi imperii' XVIII – pershoi' polovyny XIX st. / V. V. Ivanenko, M. E. Kavun // Chornomors'kij litopys. – 2010. – Vyp.10. – S.68–72.
25. Korkunov N. M. Russkoe gosudarstvennoe pravo / N. M. Korkunov. – SPb., 1909. – T.2. – 630 s.
26. Lazarevskij N. I. Lekcii po gosudarstvennomu pravu / N. I. Lazarevskij. – T.1. – SPb., 1908. – 519 s.
27. Lohvickij A. V. Gubernija ee zemskie i pravitel'stvennye uchrezhdenija / A. V. Lohvickij. – SPb., 1864. – 228 s.
28. Mesjaceslov s rospis'ju chinovnyh osob, ili obshhij shtat Rossijskoj imperii, na leto ot Rozhdestva Hristova 1811. – V Sankt-Peterburge, pri imperatorskoj Akademii nauk. – 512 s.
29. Obzor Ekaterinoslavskoj gubernii za 1881 god. Prilozhenie ko Vsepoddanejšemu otchetu Ekaterinoslavskogo gubernatora. – Ekaterinoslav: Tipografija Ekaterinoslavskogo gubern'skogo pravlenija, 1882. – 261 s.
30. Panf'orova M. A. Administratyvno-terytorial'nyj ustrij Pivdenno-Shidnoi' Ukrainy naprykinci XVIII – v pershij polovyny XIX st. / M. A. Panf'orova // Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo derzhavnogo universytetu. – Zaporizhzhja: RA «Tandem – U», 1999. – Vyp. VII. – S.119–127.
31. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii (Sobranie pervoe). – SPb., 1830. – T.26. – 873 s.
32. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii (Sobranie pervoe). – SPb., 1830. – T.27. – 1120 s.

33. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii (Sobranie pervoe). – SPb., 1830. – T.38. – 1352 s.
34. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii (Sobranie vtoroe). – SPb., 1830. – T.12. – Ch.1. – 822 s.
35. Romancov O. Funkcionuvannja instytutu vijs'kovykh gubernatoriv u Kam'janci-Podil's'komu (1796–1825 rr.) / O. Romancov // Shid. – 2009. – №4 (95). – S.66–69.
36. Rosenko M. Istorychnyj dosvid zdijnsennja derzhavnoi' polityky ta vzajemodii' instytutiv derzhavnoi' vldy u procesi upravlinnja terytorijamy, shho maly vazhlyve znacennja dlja oboronozdatnosti derzhavy / M. Rosenko // Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnja. Zbirnyk naukovykh prac' Odes'kogo regional'nogo instytutu derzhavnogo upravlinnja. – 2009. – №1. – S.184–191.
37. Savchenko I. V. Administratyvno-terytorial'nyj ustrij Pivdennoi' Ukrainy (1775–1822 rr.): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Iryna Volodymyrivna Savchenko. – Zaporizhzhja, 2004. – 202 s.
38. Svod zakonov Rossijskoj imperii, poveleniem gosudarja imperatora Nikolaja Pavlovicha sostavlennij. – Sankt-Peterburg, 1857. – T.2. – Ch.1. – 1263 s.
39. Sichinskij E. P. Ugolovnyj sysk Rossii v X – nachale XX vv.: ucheb. posob. / E. P. Sichinskij. – Cheljabinsk, 2002. – 119 s.
40. Slavatinskij A. Istoricheskij ocherk gubernskogo upravlenija ot Petra V. do uchrezhdenija o gubernijah v 1775 godu / A. Slavatinskij. – Kiev, 1859. – 155 s.
41. Turchenko G. F. Istorychnyj vybir: Pivdenna Ukraina chy Novorosija / G. F. Turchenko // Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – 2010. – Vyp. XXIX. – S.77–87.
42. Shandra V. S. General-gubernatorstva jak forma upravlinnja ukrai'ns'kymy gubernijamy u skladi Rosijs'koi imperii' / V. S. Shandra // Regional'na istorija. Zbirnyk naukovykh statej. – 2007. – Vyp.1. – S.155–166.
43. Shandra V. S. Novorosijs'kyj i Bessarabs'kyj general-gubernator M. S. Voroncov (1823–1854) / V. S. Shandra // Ukrain'ns'kyj istorychnyj zhurnal. 2002. – №1. – S.67–79.
44. Shandra V. S. Pro pryznachennja administratyvno-terytorial'nyh reform u Rosijs'kij imperii' / V. S. Shandra // Problemy istorii' Ukrainy XIX – pochatku XX st. – K.: Instytut istorii' Ukrainy NAN Ukrainy, 2006. – №12. – S.20–24.
45. Shljahov O. B. Na choli kraju: gubernatory Katerynoslavshhyny pochatku XX st. / O. B. Shljahov, V. I. Lazebnyk // Problemy politychnoi' istorii' Ukrainy. – 2011. – Vyp.6. – S.17–31.

Tleush V. M., postgraduate student of the Historical Department of Zaporizhia National University (Ukraine, Zaporizhia), vtleush@mail.ru

The peculiarities of the organization of the governor power in Katerynoslavs'ka guberniya

The article is dedicated to the coverage of the features of the organization of the Katerynoslavs'ka guberniya's governance in the 19th – early 20th century. It is proved that the government of the Russian Empire gradually reformed the provincial governments in order to unify all spheres of life of Katerynoslavs'ka guberniya for a smooth final inclusion in the empire. That is why in the management of Katerynoslavs'ka guberniya at different times took part such officials as the military governor, the governor-general, the governor, who had to carry out domestic policy of the Russian Empire in the frontier Southern Ukrainian region.

Keywords: *Katerynoslavs'ka guberniya, governance, governor-general, governor, unification.*

Тлеуш В. М., аспирант исторического факультета, Запорожский национальный университет (Украина, Запорожье), vtleush@mail.ru

Особенности организации губернаторской власти в Екатеринославской губернии

Освещены особенности организации управления Екатеринославской губернией в XIX – начале XX в. Доказано, что правительство Российской империи постепенно реформировал губернские органы управления с целью унификации всех сфер жизни Екатеринославской губернии для безболезненного окончательного включения ее в состав империи. Именно поэтому в руководстве Екатеринославской губернией в разное время принимали участие такие должностные лица, как военный губернатор, генерал-губернатор, губернатор, которые должны были осуществлять внутреннюю политику Российской империи в окраинном южноукраинском регионе.

Ключевые слова: *Екатеринославская губерния, управление, генерал-губернатор, губернатор, унификация.*

***